

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Güz/Autumn, 2024, 11 (2), 634-657

ALİ EL-KÂRÎ'NİN BEYDÂVÎ TEFSİRİNDEKİ KIRAATLARA DAİR TENKİT VE TASHİHLERİ
Ali al-Qari's Criticisms and Corrections on the Recitations in the Commentary of Baydawi

Lachin GULİYEV

Öğr. Görevlisi, Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı, lachinguliyev@trabzon.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5358-0550

Mehmet EFE

Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı, mehmetefe@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0154-2069

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Received:	17.08.2024
Kabul Tarihi / Accepted:	04.12.2024
Yayın Tarihi / Published:	31.12.2024
Cilt / Volume:	11
Sayı / Issue:	2
Sayfa / Pages:	634-657

Atıf / Cite as: Guliyev, Lachin – Efe, Mehmet. "Ali el-Kârî'nin Beydâvî Tefsirindeki Kıraatlara Dair Tenkit ve Tashihleri" (Ali al-Qari's Criticisms and Corrections on the Recitations in the Commentary of Baydawi) *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 11/2 (2024), 634-657. Doi: 10.17859/pauifd.1534984.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Ithenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Author declared that there is no conflict of interest

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 11 (2) 2024: 634-657

ALİ EL-KÂRÎ'NİN BEYDÂVÎ TEFSİRİNDEKİ KIRAATLARA DAİR TENKİT VE TASHİHLERİ*

Lachin GULİYEV**

Mehmet EFE***

Öz

Bu çalışmada Beydâvî'nin *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* adlı eseri üzerine Ali el-Kârî'nin kaleme aldığı *el-Feydu's-semâvî: Hâşiyetü tahrîci'l-kırâat fi tefsîri'l-Beydâvî* adlı eserindeki "tashihi'r-rivaye" mevzuu ele alınmıştır. Beydâvî'nin eserinde kıraatlerin kullanımında birtakım hatalar olduğunu düşünen Ali el-Kârî, yer yer bazı tenkit ve tashihlerde bulunmuştur. Bu tashihler; şâz kıraatlerin sıhhatiyle ilgili açıklama yapılmadığı, kıraat imamlarının isimlerinin doğru yazılmadığı veya isim sıralamalarına dikkat edilmediği, rivayet edilen kıraat farklılığıyla ilgili hatalı bilgi verildiği ve yazım hatasının yapıldığı bununla beraber tefsir bilgilerinin kıraat farkı olarak yazıldığı yerlerde görülmüştür. Ayrıca, Beydâvî'nin -kıraatlere yaklaşımından ileri gelen-mütevâtir kıraatlerin değerlendirilmesinde hata yaptığı hususlar tashihe tabi tutulmuştur. Çalışmada Ali el-Kârî'nin Beydâvî'ye yapmış olduğu tenkit ve tashihlerin ortaya konulması için iki eser mukayese edilmiş ve söz konusu hataların tashihi noktasında temel kaynaklara müracaat edilmiştir. Çalışmadaki amaç, Ali el-Kârî'nin Beydâvî'ye yapmış olduğu tashihler mevzusundan hareketle diğer tefsir kaynaklarında ne tarz kıraat hatalarının var olabileceğini tespit etmek ve bunlara karşı ne gibi tashihlerin yapılabileceği hususundaki anlayış ve yöntemi ortaya koymaktır.

Anahtar kelimeler: Beydâvî, Ali el-Kârî, Kıraat, Tenkit, Tashih.

Ali al-Qari's Criticisms and Corrections on the Recitations in the Commentary of Baydawi

Abstract

In this study, the issue of "tashihi'r-rivaye" in Ali al-Qari's work titled *el-Faydu's-semâvî fi tahrîci kırâati'l-Baydâvî*, which was written based on Beydâvî's work titled *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, was discussed. Ali al-Qari, who thought that there were some mistakes in the use of recitations in Beydâvî's work, made some criticisms and corrections here and there. These corrections are as follows; It has been seen that no explanation was made regarding the authenticity of the shaz recitations, the names of the recitation imams were not written correctly or the order of the names was not taken into consideration, incorrect information was given regarding the narrated recitation

* Bu makale, (Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kuran-ı Kerim Okuma ve Kıraat Ana Bilim Dalı)'nda üzerinde çalışmakta olduğumuz "Ali el-Kârî'nin *el-Feydu's-semâvî: Hâşiyetü tahrîci'l-kırâat fi tefsîri'l-Beydâvî* adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili" adlı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. Yazar makalede etik kurul izni gerektirecek bir durum bulunmadığını beyan etmiştir.

** Öğr. Görevlisi, Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı, lachinguliyev@trabzon.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5358-0550.

*** Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı, mehmetefe@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0154-2069.

difference, a few spelling errors were made, the tafsir information was written as a recitation difference, and Baydawi made mistakes in evaluating the mutawatir recitations - which stemmed from his approach to recitations. In the study, two works were compared in order to reveal the criticisms and corrections that Ali al-Qari made to Baydawi, and primary sources were consulted regarding the correction of the errors in question. The aim of the study is to determine what kind of recitation errors may exist in other tafsir sources based on the subject of the corrections that Ali al-Qari made to Baydawi, and to reveal the understanding and method regarding what kind of corrections can be made against them.

Key words: Baydawi, Ali al-Qari, Recitation, Criticism, Correction.

Structured Abstract

The article examines how Ali al-Qari, who transcribed the recitations in Baydawi's commentary titled *Envârü't-tenzîl*, criticized and corrected some of Baydawi's recitation errors. In his commentary, Baydawi sometimes misspelled the names of the recitation imams, made mistakes in their order, or narrated the recitation styles incorrectly. In addition, Baydawi made incorrect evaluations of the mutawatir recitations from the perspective of his approach to recitations. Ali al-Qari identified such errors, criticized Baydawi, and corrected these errors and made corrections. In particular, attention was drawn to the writing of the names of the recitation imams, the narration forms of the recitations, and the correct evaluation of the mutawatir recitations. The article analyzes the methods and concepts that Ali al-Qari used in making these corrections, and unlike previous studies that have addressed the relationship between tafsir and recitation, analyzes the impact of errors made in recitation narrations on tafsir literature. The errors in Baydawi's approach to recitations were examined through various issues such as the incorrect listing of the names of the recitation imams, the lack of information on the degree of authenticity of the 'shaz' recitations, and the incorrect evaluation of the recitation styles in the verses, and it was concluded that Ali al-Qari contributed to the work being on a more solid ground in terms of recitation by correcting these errors. The article emphasizes the critical importance of recitation narrations in tafsir literature and how important such corrections are in terms of the accuracy and comprehensibility of the tafsir. In conclusion, the following can be said: Although Baydawi's tafsir is a concise work, it contains very important issues in its content. One of the most important of these issues is the phenomenon of recitation. In his work, the commentator frequently used the shaz recitations along with the recitations of the seven mutawatir imams and the famous recitation imam Ya'qub without mentioning their followers. Ali al-Qari, who transcribed the recitations in Baydawi's work, found some errors in the commentator's recitations and the information he gave about the qurras in his footnote, and he criticized and corrected them accordingly. These criticisms and corrections generally include; It covers the correction of errors made due to the author's failure to provide explanations regarding the validity of the shaz recitations, the names of the recitation imams being written incorrectly or not being in the order of their names, sometimes not paying attention to the order of the recitation styles within the verses, sometimes making incorrect explanations in the readings of recitation differences, making a few spelling mistakes, sometimes evaluating the interpretation information as a difference in recitation, and misevaluating the mutawatir recitations and accepting them as "lahn/erroneous reading". It should also be noted that the criticisms and corrections in question are limited in number, as can be understood from the examples. In other words, when the general scope of the Baydawi interpretation is considered, these errors do not detract from the importance and value of the work. It is a known fact that many commentaries and annotations have been written on the Baydawi interpretation because it is concise and a bit difficult to understand. While writing these commentaries and annotations, some explanations or corrections were made. However, these corrections did not reduce the value of the work, but served to make it better

understood and to keep the work up-to-date. Finally, we see that there are some mistakes in the transmission of recitation information in tafsir books. Taking the tafsir of Baydawi as an example, the use of recitation in the works of other commentators can be examined with this understanding and method. In this way, it can be thought about what kind of criticisms and corrections can be made by determining which errors exist in the recitation explanations in these tafsir.

GİRİŞ

Müfessirlerin ayetlerin yorumlanmasında müracaat ettiği yöntemlerden biri de kıraat farklılıklarından yararlanmalarıdır. Bununla birlikte kıraat farklılıklarını kullanırken kıraatin sıhhati veya kaynağına yönelik birtakım yöntem hataları yapan müfessirler de olmuştur. Bu sebeple tefsir eserlerinde yapılan bu tarz hatalara yönelik tenkit ve tashihleri içeren bazı eserler yazılmıştır. Bu eserlerden biri de Ali el-Kârî'nin Beydâvî'nin tefsiri üzerine yazmış olduğu "*el-Feydu's-semâvî: Hâşiyetü tahrîci'l-kırâat fî tefsîri'l-Beydâvî*" adlı hâşiyesidir. Burada makalenin asıl konusuna geçmeden önce Beydâvî ve Ali el-Kârî'nin önemli eserleri ve bu eserler üzerine yapılan çalışmalar hakkında kısa bilgi vermek daha faydalı olacaktır.

Tefsir ilmi alanında önemli bir yere sahip olan Beydâvî'nin *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* adlı eseri üzerine 300 civarında çalışma yapılmıştır. Bu eserlerin çoğunu hâşiyeler ve ta'lîkalar oluştururken, bunlar söz konusu tefsirin tamamı üzerine yapıldığı gibi kimi zaman da belli bir bölümü üzerine yazılmıştır. Eser üzerine yazılan önemli teliflerden bazıları: Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman'nın (ö. 874/1469) *Muhtasarü Tefsîri'l-Beydâvî'si*, İbn Temcîd (İstanbul 1287), es-Siyâlkûtî (Kahire 1271), Şeyhzâde (İstanbul 1283), Muhammed el-Konevî (İstanbul 1283) gibi alimlerin hâşiyeleridir. Ayrıca eserdeki hadislerin tahrîcini yapan Muhammed Abdür-raûf el-Münâvî'ye ait "*el-Fethü's-semâvî fî tahrîci ehâdîsi'l-Beydâvî*"¹ ve kıraatlerin tahrîcini yapan Ali el-Kârî'ye ait "*el-Feydu's-semâvî: Hâşiyetü tahrîci'l-kırâat fî tefsîri'l-Beydâvî*" adlı eserler de söz konusu tefsir üzerine yazılmış önemli hâşiyelerdendir.

Neredeyse İslam dünyasının birçok ülkesinde akademik çalışmalar yapılmış olan tefsir üzerine Türkiye'de de bazı çalışmalar yapılmıştır. Bunların bir kısmı yüksek lisans ve doktora çalışmaları kapsamında olup bir kısmı da makaleler şeklindedir. Ülkemizde Beydâvî tefsiri üzerine yapılmış olan lisansüstü çalışmalardan bazıları şöyledir:

Mustafa Erkekli, *Bezvavi Tefsirinin Tenkidine Dair Yazılmış İthaf ve İs'af Adlı Eserlerin Tahkiki*, Harun Abacı, *Beydâvî ve Neseffî'de İtızal Etkilerinin İncelenmesi*, Selahattin Öz, *Kâdî Abdülcebbâr ve Kâdî Beydâvî'nin Müteşâbih Ayetlere Yaklaşımının Mukayesesi*, Müslim Yıldırım, *Bezvavi Tefsirinin İsrailiyât Açısından İncelenmesi*, Şükrü Maden, *Tefsirde Hâşiyeler ve Hâşiyetü Muhyiddîn Şeyhzâde Alâ Tefsîri'l-Kâdî el-Bezvavi Örneği*, Süleyman Gür, *Kâdî Bezvavi Tefsirinde Belâgat İlmi ve Uygulanışı*,

¹ Mustafa b. 'Abdillâh Hacı Halîfe Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zünûn 'an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn* (Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1067/1941), 1/193-194

Mehmet Bağış, *Beydâvî Tefsîri'nin Ulûmu'l-Kur'ân ve Tefsir Usulü Açısından Tahlili ve Sabahaddin Turgut, Envâru't-Tenzîl'de Beydâvî'nin Kıraatlere Yaklaşımı*.²

Ali el-Kârî'nin çeşitli alanlarda yazdığı birçok eser mevcuttur. Ali el-Kârî'nin toplam yazmış olduğu kitap ve risalelerin sayısının 148 ile 300 arasında olduğu söylenmiştir. Halil İbrahim Kutlay'a göre bu sayı 148,³ Ebü'l-Hayr Mirdâd'a göre 180 veya 300,⁴ Abdurrahmân eş-Şemmâ'ya göre ise 263'tür.⁵ Yine en-Nu'mânî *Bidâatü'l-müzcât* adlı eserinde müellife ait 134 kitap ve risalenin isimlerini yazmıştır.⁶ Kaynaklarda geçen bilgilere göre eserlerinin hemen hemen hepsinin yazma nüshaları bulunmakta olup bazılarının da baskıları yapılmıştır. Örneğin; *Mirkâtü'l-mefâtiḥ fî şerhi Mişkâti'l-mesâbih, Cem'ul-erbaûn fî fezâili'l-Kur'âni'l-mubîn, ed-Dâbidiyye li-Şâtibiyyeti'l-Lâmîyye. el-Beyyinât fî beyâni ba'dil-âyât, el-Hebâtü's-seniyyetü'l-âliyyetü âlâ ebyâti's-Şâtibiyyeti'r-Râiyyeti. el-Masnû' fî Marifeti'l-Hadîsi'l-Mevdû', el-Mes'ele bi'l-besmele, el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye. Envâru'l-Kur'ân ve Esrârü'l-Furkân, Fethu bâbi'l-înâye bi şerhi'n-Nükâye. Şemmü'l-avârîd fî zemmi'r-revâfid, Şerhu'l-fikhi'l-ekber, Şerhü's-Şatibiyye ve el-Cemâleyn ala'l-Celâleyn* gibi eserleri tahkik yapılarak basılmıştır.

Ayrıca hem ülkemizde hem de farklı coğrafyalarda müellifin eserleri üzerine birtakım lisansüstü çalışmalar ve makaleler şeklinde araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır: Çağfer Karadaş, *Ali el-Kârî'nin Akaide Dair Eserleri ve Bazı İtikadi Görüşleri*, Harun Akgöğ, *Ali el-Kârî Hayatı, Eserleri ve İbn Arabî'ye Eleştirisi*, Rufet Şirinov, *Ali el-Kârî Şerh Metodu (Mirkâtü'l Mefâtiḥ Örneği)*, Süleyman Dede, *Molla Ali El-Kârî, Kıraat İlmindeki Yeri ve El-Minehu'l-Fikriyye Fî-Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserin Tahlili*, Yasir Hamza Bulşerî, *Cühûdü Molla Ali el-Kârî fî'l-kırâati ve 'ulûmihâ*, Muhammed Furkan Taha Demirbaş, *Haneî Hadîs Usûlü Anlayışı ve Aliyyü'l-Kârî'nin Bu Anlayıştaki Yeri*, Mehmet Kılıç, *Molla Ali El-Kârî'nin "Envâru'l-Kur'ân ve Esrârü'l-Furkân" Tefsirinde Kıraatlere Yaklaşımı*, Hasan Kayapınar, *İslam Hukuk Metodolojisinde Ahâd Haber ve Ali el-Kârî'nin Ahâd Habere Yaklaşımı (Fethu Bâbi'l-Înâye Özelinde)*, Çağfer Karadaş, "Ali el-Kârî'nin Hayatı, Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/5 (1993), Ali Can, "Aliyyü'l-Kârî'nin Envâru'l-Kur'ân ve Esrârü'l-Furkân Adlı Tefsirinde Besmele Yorumu", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2012).

² Beydâvî tefsiri üzerine ülkemizde yapılmış lisansüstü çalışmalar ve makaleler için bk. Mehmet Bağış, *Beydâvî Tefsîri'nin Ulûmu'l-Kur'ân ve Tefsir Usulü Açısından Tahlili* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 34-37.

³ Halil İbrahim Kutlay, *el-İmâm Ali el-Kârî ve eseruhû fî ilmi'l-hadîs* (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1408/1987), 46, 115-116.

⁴ Abdullah Mirdâd Ebü'l-Hayr, *el-Muhtasar min kitâbi neşri'n-nûri ve'z-züher fî terâcimi efâdili Mekke* (Cidde: 'Âlemü'l-Ma'rife, 1406/1986), 368.

⁵ Muhammed b. 'Abdirrahmân eş-Şemmâ', "el-Mollâ Alî el-Kârî: Fehresü müellefâtiḥi ve mâ kütibe 'anhü", Mecelletü Âfâk es-Sekâfe ve't-Türâs 1, (Haziran 1993), 69.

⁶ Muhammed Abdülhalîm en-Nu'mânî el-Ciştî, *el-Bidâ 'atü'l-müzcât limen yutâli'u'l-mirkâh fî şerhi'l-Miškâh* (Pakistan: Mektebetü'l-İmdâdiyye, 1392/1972), 86-91.

Çalışmamızda Beydâvî'nin *Envârü't-tenzîl* adlı eserindeki kıraatlerin ele alınış biçiminde Ali el-Kârî'nin tespit ettiği birtakım hatalar ve bu hatalara yönelik tenkit ve tashihler ele alınacaktır. Şöyle ki Beydâvî, bazen tefsirinde nakilde bulunmuş olduğu kıraat imamlarının isimlerini yanlış yazmış, bazen imamların isimlerindeki sıralamayı karıştırmış, bazen de kıraat vecihleriyle ilgili yapmış olduğu rivayetlerde hataya yol vermiştir. Ayrıca Beydâvî, kıraatlerle ilgili birtakım ön kabullerden hareketle bazı mütevâtir kıraatlerle ilgili rivayetleri hatalı yani lahn olarak değerlendirmiştir. Örneğin, Beydâvî kıraat vecihlerinin farklı olmasında kıraat imamlarının kendi içtihatlarının önemli yeri olduğunu söylemiştir. İşte tüm bu belirtilen hususlar üzerine Ali el-Kârî, Beydâvî'ye karşı bazı tenkitler yaparak onun tefsirinde gördüğü bu tarz hataların tashihinde bulunmuştur.

Tefsir kıraat ilişkisi açısından yapılan çalışmalar çoğunlukla kıraat farklılıklarının ayetlerin anlamına veya tefsirine etkisi bağlamında ele alınmaktadır. Bu çalışmalar arasında Prof. Dr. İsmail Karaçam ve Prof. Dr. Abdurrahman Çetin'in "*Kıraat Farklılıklarının Manaya Etkisi*" adlı kitapları, Ömer Özbek'in "*Kıraat Farklılıklarının Anlama Etkisi*" ve Lachin Guliyev ve Mehmet Efe'nin "*Mü'minûn Sûresindeki Kıraat Farklılıkları ve Tefsire Etkisi*" adlı çalışmaları örnek olarak gösterilebilir.

Araştırmamızın diğer çalışmalardan farkı, "*el-Feydu's-semâvî: Hâşiyetü tahrîcî'l-kırâat fî tefsîrî'l-Beydâvî*" adlı eseri üzerinden Beydâvî tefsirinde kıraatlerin ele alınış biçimine yapılan eleştiriler ve bunlara yönelik tenkit ve tashihleri içermesidir. Böylece çalışmamızın özgünlüğü, Ali el-Kârî'nin Beydâvî tefsiri üzerindeki kıraat tahrîcine dair tenkit ve tashihlerini sistematik bir şekilde inceleyen ilk çalışmalardan biri olma özelliğini taşımaktadır.

Ali el-Kârî eserin mukaddime kısmında Beydâvî'nin kıraatleri ele alış biçimini anlattıktan sonra kendi metodunu ortaya koymaktadır. Şöyle ki; Beydâvî'nin tefsirinde yedi mütevâtir kıraate ek olarak meşhur kıraatlerden sadece Ya'kûb kıraatini ele aldığını, Ebu Ca'fer ve Halef kıraatlerini dışarıda bıraktığını, ayrıca şâz kıraatlerden istifade etmesine rağmen onların sıhhati ile ilgili izahlar yapmadığını anlatmaktadır. Buna mukabil kendi eserinde Ya'kûb kıraatine ilave olarak Ebû Ca'fer (ö.130/747) ve Halef (ö. 229/844) kıraatlerini de ele aldığını ve böylece on kıraate tamamladığını belirtmektedir. Diğer taraftan Kirmânî (ö. 500/1106), İbn Hâleveyh (ö. 370/980), İbn Cinnî (ö. 392/1002) gibi âlimlerin şâz kıraatlerle ilgili eserlerini ve Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *Keşşâfı*, Ebû Hayyân'ın (ö. 745/1344) *Bahru'l-Muhî'ti*'i başta olmak üzere bazı tefsir kaynaklarını esas alarak şâz kıraatlerin sıhhatleri ile ilgili değerlendirmelerde bulunmaktadır. Özetle Ali el-Kârî, yazmış olduğu hâşiyede Beydâvî tefsirindeki kıraatlerin tahrîcini yaparak rivayetlerin sıhhatini araştırmakta ve aynı zamanda şâz kıraatlerin açıklamasını yapmaktadır. Müellifin bu metodu

eserin mukaddime kısmında yer alan; “ حاشية مجردة لتخريج القراءات وتصحيح الروايات وتبيين ”7 ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Yaptığımız araştırmalar sonucunda Ali el-Kârî'nin bu eseri üzerine herhangi bir çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Ali el-Kârî, İslam dünyasında esasen fıkıh ve hadis alimi olarak bilirse de tefsir ve kıraat alanında da bazı önemli eserler kaleme almıştır. Tefsir alanında yazmış olduğu “*Envâru'l-Kur'ân ve esrâru'l-furkân*” adlı eseri, kıraat alanında ise “*el-Minehu'l-fikriyye bi-şerhi'l-mukaddimeti'l-Cezeriyye*”, “*Şerh's-Şatibiyye*” ve “*ed-Dâbidiyye li's-Şâtibiyye*” eserleri meşhur olup basılmış ve üzerlerine bazı çalışmalar yapılmıştır.

Kıraat ilmine duyduğu ilgi ve bu alandaki yetkinliğinden dolayı kendisine Kârî denilen müellifin, Beydâvî tefsirindeki kıraatlerin tahrîci ile ilgili kaleme almış olduğu “*el-Feydu's-semâvi: Hâşiyetü tahrîci'l-kırâât fi tefsîri'l-Beydâvî*” adlı eseri henüz yazma halindedir.

Ele alacağımız bu çalışmanın esas amacı, Beydâvî örneği üzerinden hareketle diğer tefsir kitaplarındaki kıraat nakillerinde de olması muhtemel yöntem hatalarının varlığının araştırılması, varsa bu hatalar üzerine ne gibi tenkitler yapılabileceği hususunda bir örnek teşkil etmesidir. Bu yönüyle çalışmamız, Ali el-Kârî'nin Beydâvî tefsiri üzerindeki kıraat tahricine dair tenkit ve tashihlerini detaylı bir şekilde inceleyerek, bu tashihlerin kıraat ilmi açısından önemini ve diğer tefsir çalışmalarına olan yansımalarını değerlendirmek suretiyle bu konuda yapılacak olan çalışmalara da katkı sunacaktır. Ali el-Kârî, İslam dünyasında kıraat ilmi alanında önemli çalışmalara imza atmış bir alim olmasına rağmen, Beydâvî tefsiri üzerindeki bu çalışması henüz yeterince incelenmemiştir. Bu çalışma, bu boşluğu doldurarak, hem Ali el-Kârî'nin kıraat metodolojisine hem de Beydâvî tefsirindeki kıraat hatalarına dair yeni bilgiler sunmayı hedeflemektedir.

Yöntem olarak çalışmada üzerinde tenkit ve tashih yapılmış olan yerler hem Beydâvî'nin hem de Ali el-Kârî'nin eserlerine bakılarak teyit edilmiş, buradaki tashihin doğruluğu kıraat kitaplarındaki bilgilerle karşılaştırılmıştır. Böylece Ali-el-Kârî'nin bu tashihlerde ne derece isabetli olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın sonunda, Ali el-Kârî'nin kıraat tahricindeki metodolojisi, Beydâvî tefsirindeki kıraat hatalarının türleri ve Ali el-Kârî'nin bu hatalara getirdiği çözümler daha iyi anlaşılmış olacaktır. Haşiye sahibinin Beydâvî üzerine yapmış olduğu tenkit ve tashihleri aşağıdaki başlıklar altında ele almak konunun daha iyi anlaşılması açısından uygun olacaktır.

1. Rivayetlerin Şâz Olduğunu Belirtmek Maksadıyla Yaptığı Tashîh:

Ali el-Kârî'nin haşiye notlarında en sık tekrarlanan kavramlardan biri olan “şâz” terimi, özellikle Beydâvî tarafından nakledilen ancak sıhhati hakkında net bir

7 Ali el-Kârî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Hâşiyetü tahrîci'l-kırâât fi tefsîri'l-Beydâvî* (İstanbul: Nuruosmaniye kütüphanesi, Nuruosmaniye, 61), 1b.

değerlendirme bulunmayan rivayetlerin durumunu açıklamak için kullanılmıştır. Beydâvî'nin bu tür rivayetlerde genellikle "قارئ" ifadesine yer vererek rivayetin kaynağı ve güvenilirliği konusunda net bir bilgi vermemesi, Ali el-Kârî'yi bu rivayetlerin şâz olup olmadığını açıklığa kavuşturmaya yöneltmiştir. El-Kârî, "أي شاذاً" veya "يعني شاذاً" gibi ifadelerle bu rivayetlerin şâz olduğunu söylemiş, aynı zamanda bu bunların hangi ravi veya ravilere ait olduğunu da belirtmiştir.⁸

Yine Ali el-Kârî, tefsirde yer alan bazı kıraatlerin sıhhatinin şâz olduğunu belirtmek için bu kıraatlerin şâz kıraat kitaplarında yer aldığını gösteren "وفي الشواذ" ifadesini kullanmıştır. Ayrıca mütevâtir kıraat imamlarından herhangi birinden rivayet edilen şâz kıraatleri belirtmek için "شاذاً" veya "رواية شاذة" ifadelerini kullanmıştır. Örneğin; Mütevâtir kıraat imamlarından İbn Kesîr'den Şibli yoluyla gelen bir rivayetin şâz olduğuna işaret etmek için "روى شبل عن ابن كثير شاذاً", imam Hamza'dan gelen bir rivayetin şâz olduğunu göstermek için ise "ورواية شاذة عن حمزة" ifadelerini kullanmıştır.⁹

Müellif kimi zaman da Beydâvî'nin tefsirde hiç bahsetmediği şâz kıraatlerle ilgili açıklama yapmıştır. Örneğin; Bakara sûresi 87. Ayette geçen "بالرسل" kelimesinin Hasan el-Basrî tarafından sükûnlu okunduğunu rivayet etmiş ve bunu "وعن الحسن" şeklinde bir ifadeyle anlatmıştır. Yine Mâide sûresi 16. Ayette geçen "سُبُل" ifadesindeki "سُبُل" kelimesinin Hasan el-Basrî ve diğeri¹⁰ tarafından sükûnlu okunmasıyla ilgili ilaveleri şöyledir: قوله تعالى: (سُبُل السلام) عن الحسن وغيره بإسكان الباء.

Hâşiyede Ali el-Kârî'nin "şâz" kavramını sıklıkla kullanması, kıraat ilmine olan duyarlılığının ve titizliğinin bir göstergesidir. Bu sayede, Beydâvî tefsirindeki kıraat değerlendirmelerindeki eksiklikler giderilmiş ve eserde kullanılan kıraat nakilleri daha doğru bir zemine oturtulmuştur.

2. Kıraat İmamlarının İsimleri veya Sıralamalarıyla İlgili Yaptığı Tashih:

Ali el-Kârî, Beydâvî'nin kıraat imamlarından naklettiği rivayetlerde, ravi isimlerindeki eksiklikler, fazlalıklar veya yanlış sıralamalar gibi hataları tespit etmektedir. Ayrıca, ayetlerin okunuşu sırasında bazı kelimelerin yer değiştirmesi gibi durumları da düzeltmektedir.

⁸ Örnek için bk. Ali el-Kârî, Ebû'l-Hasen Nûreddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Hâşiyetü tahrîci'l-kırâât fi tefsîri'l-Beydâvî* (İstanbul: Nuruosmaniye kütüphanesi, Nuruosmaniye, 61), 17b, 47a.

⁹ Ali el-Kârî, *Hâşiyetü* (Nuruosmaniye, 61), 71b, 113a.

¹⁰ Kirmânî bu kişinin Muhammed b. Sa'dân Ebû Ca'fer ed-Darîr el-Kûffî (ö. 331 hicri) olduğunu yazmaktadır. Bk. Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Nasr el-Kirmânî, *Şevâzzü'l-kırâât*, thk. Şemrân el-'Aclî (Beyrut: Müessesetü'l-Belâğ, t.y.), 152; Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ* (Mektebetü İbn Teymiyye, h 1351), 2/143.

2.1. Kıraat İmamlarının İsimleriyle İlgili Yaptığı Tashîh:

Ali el-Kârî, Beydâvî'nin tefsirinde naklettiği rivayette kıraat imamlarından herhangi birinin ismini atladığı veya yanlış yazdığı yerlerde “doğrusu şudur” anlamına gelen “صوابه” veya “الصواب” kelimesini kullanmaktadır. Örneğin; Beydâvî, Âl-i İmrân sûresi 39. Ayette geçen “أن الله” ifadesindeki hemzenin Nâfi ve İbn Âmir tarafından kesreli olarak إن şeklinde okunduğunu; “وقرأ نافع وابن عامر بكسر الهمزة” cümlesiyle ifade etmektedir.¹¹ Bununla ilgili Ali el-Kârî, buradaki kıraat imamlarının Nâfi ve İbn Âmir değil, Hamza ve İbn Âmir olduğunu belirtmek için “صوابه حمزة وابن عامر بكسر الهمزة” şeklinde bir düzeltme yapmaktadır. Nitekim kıraat kitaplarındaki konuyla ilgili açıklamalar bu yönde olup Ali el-Kârî'nin burada yaptığı tashihte isabet ettiğini göstermektedir.¹²

Ali el-Kârî'nin haşiyede aynı maksatla kullandığı bir başka tashih kavramı “bu doğru değildir” anlamına gelen “غير صحيح” ifadesidir. Örneğin; Bakara sûresi 74. Ayette geçen تعلمون kelimesinin Beydâvî tefsirinin bazı nüshalarında İbn Kesîr'le birlikte Nâfi ve Ya'kûb tarafından da يعلمون şeklinde okunduğu bilgisini eleştiren Ali el-Kârî, “قوله: وقرأ ابن كثير بالياء أي في الغيبة وأما في بعض النسخ من زيادة ونافع ويعقوب فغير صحيح ههنا” cümlesiyle düzeltme yapmakta ve böyle bir rivayetin Nâfi ve Ya'kûb tarafından okunmadığını açıklamaktadır.¹³ Yine başka bir örnekte Ali el-Kârî, Meryem sûresi 67. Ayette geçen يذكر kelimesinin okunuşu ile ilgili Beydâvî tarafından “وقرأ نافع وابن عامر وعاصم وقالون عن يعقوب” şeklinde yapılmış bir nakilde Kâlûn'un Ya'kûb'un râvisi gibi gösterilmesine¹⁴ düzeltme yapmakta ve Kâlûn'un Ya'kûb'a nispet edilmesinin doğru olmadığını “نسبة القراءة لقالون عن يعقوب غير صحيحة” ifadeleriyle düzeltmektedir.¹⁵ Nitekim buradaki rivayette Kâlûn'un rivayeti Nâfi'den aktardığı kıraat kitaplarında açık bir şekilde geçmektedir.¹⁶

Kıraat imamlarının isimleri ile ilgili yapmış olduğu tashih kavramlarından biri de “bu hatalıdır” anlamına gelen “وهذا خطأ” ifadesidir. Örneğin; Beydâvî tefsirinde Yûnûs sûresi 71. Ayette geçen “فأجمعوا” kelimesinin Nâfi tarafından “فأجمعوا” olarak vasıl hemzesi ve mim harfinin fethası ile okunduğunu söylemektedir.¹⁷ Ali el-Kârî bunun doğru olmadığını, bu kıraat şeklinin Ya'kûb'un râvisi Rüveys'e ait olduğunu ve böyle

¹¹ Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Beyrut: Dâru İhyâü't-Türâsi'l-Arabiyyi, t.y.), 2/15.

¹² Bk. Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 19b. Kıraat bilgisi için bk. Ebü'l-Hasen Tâhir b. Abdilmün'im b. Ubeydillâh b. Ğalbûn el-Halebî el-Mısırî, *Kitâbu't-tezkira fi'l-kirââtî's-semân*, thk. Eymen Rüşdi Suveyd (Mekke: Câmîatü Ümmülkurâ, 1412/1991), 285.

¹³ Konuyla ilgili bk. Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1/88; Ali el-Kârî, *Hâşiye* (Nuruosmaniye, 61), 8b. Kıraat bilgisi için bk. Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî, *et-Teyşîr fi'l-kirââtî's-seb'* (Suudi Arabistan (Mekke): Dâru'l-Endelüs Li'n-Neşr ve't-Tevzîh', 1436/2015), 281.

¹⁴ Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4/16.

¹⁵ Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 73b.

¹⁶ Bk. Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî el-Bağdâdî, *Kitâbü's-seb'a fi'l-kirâât*, thk. Dr. Şevki Dayfî (Kahire: Dâru'l-Meârif, h. 1119), 411; Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş el-Kaysî, *et-Tebşîrâ fi'l-kirââtî's-seb'* (Bombay: Dâru's-Selefiyye, 1402/1972), 587.

¹⁷ Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3/119.

bir rivayetin imam Nâfi'den şâz bir yolla nakledildiğini bildirmektedir.¹⁸ Yine başka bir örneğe bakıldığında Beydâvî, Fâtır sûresi 34. Ayette geçen “ولولوا” kelimesinin Hafs tarafından iki hemzeyle okunduğunu söylemekte ve “وروى حفص بهمزتين” sözleriyle bunu açıklamaktadır. Ali el-Kârî bu anlatımın doğru olmadığını böyle okumanın Cumhura ait olduğunu gösteren “هذا خطأ لأن هذا قراءة الجمهور” ifadeleriyle tashihte bulunmaktadır.¹⁹

Ali el-Kârî'nin konuyla ilgili yaptığı bir başka tashih, Beydâvî'nin kıraat imamlarının isimlerini yazarken yapmış olduğu hatayı düzeltmek için “bu bilinmiyor” anlamına gelen “لم يعرف” ifadesini kullanmasıdır. Şöyle ki Beydâvî, Bakara sûresi 280. Ayette geçen “ميسرة” kelimesindeki kıraatleri açıklarken Nâfi ve Hamza tarafından “sin” harfinin zamme ile okunduğunu söylemiş ve “وقرأ نافع وحمة” ifadelerini kullanmıştır. Ali el-Kârî burada “ne mütevâtir ne şâz kıraatlerde Hamza'nın böyle bir okunuşunun olmadığını” açıklamış ve “لم يعرف لحمزة هذه القراءة لا في المتواترة ولا في الشاذة” ifadeleriyle buna düzeltme yapmıştır.²⁰

Müellifin haşiyede tashihte bulunduğu yerlerden biri de Beydâvî'nin özellikle Şeyh Ya'kûb kıraatini gözden kaçırdığı veya rivayetini unuttuğu yerlerdir. Çünkü Beydâvî'nin tefsirindeki yöntemi, yedi kıraate ilave olarak özellikle Ya'kûb'un kıraatini de ele almasıdır. Fakat bazı yerlerde Beydâvî'nin bu durumu gözden kaçırdığı görülmektedir. Örneğin; Bakara sûresi 96. Ayette geçen “يعملون” kelimesinin Ya'kûb tarafından “تعملون” şeklinde “te” harfiyle okunduğu bilinmektedir. Fakat “*Envârü't-tenzîl*” sahibi bunu açıklamamaktadır. Buna yönelik Ali el-Kârî bir açıklama yaparak tashih yapmakta ve “Burada “يعملون” kelimesinin Ya'kûb tarafından muhataba yönelik “te” harfiyle okunduğunu söylemek Musannif yani Beydâvî üzerine bir haktır” anlamına gelen “وكان حق المص²¹ أن يقول وقرأ يعقوب (بما تعملون) بالخطاب” şeklinde bir cümle ile eleştiride bulunmaktadır.²²

Müellifin haşiyede kıraat imamlarının isimlerindeki hataları düzeltmek için kullandığı bir başka kavram ise “sorgulana bilir, üzerinde düşünülmesi gerekir” anlamına gelen “متعقب” kelimesidir. Şöyle ki Beydâvî, Bakara sûresi 210. Ayette geçen “تُرْجَعُ” kelimesinin bazı kıraat imamları tarafından “تُرْجَعُ” şeklinde okunduğunu “والباقون على البناء للفاعل بالتأنيث غير يعقوب” sözleriyle açıklamakta ve imam Ya'kûb'u bundan istisna tutmaktadır.²³ Oysaki sahih kıraat olarak bu kelimenin Ya'kûb tarafından “تُرْجَعُ” şeklinde okunduğu bilinmektedir. Bu durumda Ali el-Kârî, “yazarın,

¹⁸ Bk. Ebü'l-İz Muhammed b. el-Hüseyn Bendâr el-Vâsitî el-Kalânîsî, *el-Kifâyetü'l-kübrâ fi'l-kırââtî'l-aşr* (Tanta: Daru's-Sahâbeti li't-Turâs, 2003), 189; Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 50b; Buradan Beydâvî'nin bazen mütevâtir kıraat imamlarından gelen kıraatleri açıklarken onlardan başka bir yolla gelen şâz rivayetleri de ele aldığı fakat bu rivayetlerin şâz olduğuna dair bir beyanda bulunmadığı anlaşılmaktadır.

¹⁹ Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 80b.

²⁰ Bk. İbn. Mücâhid, *Kitâbü's-seb'*, 378; Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1/163; İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-neşr fi'l-kırââtî'l-aşr* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1423/2002), 132.

²¹ Yani المصنف

²² Bk. Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1/95.

²³ Bk. Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1/134.

“Ya’kûb’dan başkaları” sözleri sorgulanabilir” anlamındaki “غير يعقوب” متعقب “فقول المص” şeklinde bir cümle ile tashihte bulunmaktadır. Müellifin buradaki tashihte isabet ettiği kıraat kitaplarındaki bilgilerden anlaşılmaktadır.²⁴

Yukarıda belirtildiği gibi Beydâvî’nin başlıca yöntemlerinden biri tefsirinde yedi mütevâtir kıraat imamı yanında Ya’kûb kıraatini de ele almasıdır. Fakat müfessirin bazen bu yöntemine tam sadık kalamadığı görülmektedir. Şöyle ki tefsirde bazen Ya’kûb’un isminin diğer yedi kıraate eklenmediği veya şâz kıraatlerden ayrı olarak anılmadığı yerlere rastlanılmaktadır. Örneğin Beydâvî, Bakara sûresi 38. Ayetteki kıraatlerden bahsederken “وقرى” هدى “على لغة هذيل،” ولا خوف” بالفتح” şeklinde bir açıklama yapmakta ve ولا خوف kelimesinin fethalı okunmasını meçhul olarak قرى şeklinde anlatmaktadır. Görüldüğü gibi burada ولا خوف kelimesinin Ya’kûb tarafından fethalı okunmasına dair ayrıntıya yer verilmemektedir.²⁵ Ali el-Kârî burada tashih yapmakta ve “Beydâvî burada kendi yöntemlerine muhalif olarak Ya’kûb’un ismini zikretmemiştir” şeklinde bir itirazda bulunmaktadır. Ali el-Kârî’nin konuyla ilgili ifadeleri şöyledir: “(ولا خوف) بالفتح أي وقرى وخالف المص²⁶ هنا أصله حيث عبر عن قراءة يعقوب بصيغة التمريض المشعر بأنه شاذ مع أنه التزم ذكر يعقوب من العشرة مع القراء السبعة وهو قد قرأ به حيث وقع في جميع القرآن.”²⁷ Yine başka bir örneğe bakıldığında; “ولا يقبل” kelimesinin “te” ile yani muhatap şeklinde okunduğunu açıklayan Beydâvî, bu kıraatin İbn Kesîr ve Ebû Amr’a ait olduğunu söylerken Ya’kûb’un isminden bahsetmemektedir.²⁸ Haşiye sahibi burada “وكان حقه أن يضم معهما يعقوب” sözleriyle kıraat imamı Ya’kûb’un da isminin buraya eklenmesi gerektiğini bildiren bir tashihte bulunmaktadır.²⁹

Konuyla ilgili bir başka örnekte Beydâvî, Nisâ sûresi 140. Ayette geçen “نَزَّلَ” kelimesinin sadece Asım tarafından ma’lum, diğerleri tarafından “نَزَّلَ” şeklinde meçhul okunduğunu “وقرا عاصم” نَزَّلَ “والباقون” نَزَّلَ “على البناء للمفعول” şeklinde açıklamaktadır.³⁰ Âsım’la birlikte aynı şekilde ma’lum olarak okuyan Ya’kûb’un isminin yazılmamasını bir hata olarak gören Ali el-Kârî, kelimenin Âsım dışında diğer kıraat imamları tarafından meçhul olarak okunduğunu gösteren tabirin hatalı olduğunu beyan eden “وقرى (نَزَّلَ) أي بصيغة المجهول وتعبيره بقرى خطأ لأن قراءة المجهول ما “şeklindeki sözlerle tashihte bulunmaktadır.³¹

Beydâvî bazen kıraat veçhinin kime ait olduğunu söylediği halde açıklamalarına “قرى” ifadesiyle meçhul olarak başlamaktadır. Örneğin; Enâm sûresi 63. Ayette geçen

²⁴ Bk. İbnü’l-Cezerî, *Takrîbü’n-neşr*, 122; Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 6a-6b.

²⁵ Bk. Beydâvî, *Envârü’t-tenzîl*, 1/74.

²⁶ Yani المصنف.

²⁷ Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 13b.

²⁸ Bk. Bakara, 2/48; Beydâvî, *Envârü’t-tenzîl*, 1/79.

²⁹ Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 7b.

³⁰ Beydâvî, *Envârü’t-tenzîl*, 2/103.

³¹ Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 28b. Nitekim kıraat kitaplarındaki bilgi de Ali el-Kârî’nin tashihtine uygundur. Bk. İbn Ğalbûn, *Kitâbü’t-tezkira*, 310; Ebû Ma’ser el-Kattân et-Taberî, thk. Muhammed b. Hüseyin b. Akîl Mûsâ eş-Şerîf, *et-Telhîs fi’l-kirâti’s-semân*. nşr. el-Câmiatü’l-Hayriyye, 247; Abdü’l-Fettâh el-Kâdî, *el-Büdûru’z-zâhire fi’l-kirâti’l-aşerati’l-mütevâtireati* (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabi, 1401/1981), 86.

"خُفِيَّةٌ" kelimesinin Âsım'ın râvisi Ebû Bekir tarafından "خُفِيَّةٌ" şeklinde kesreli okunduğunu anlatırken cümleye "وقرئ (خُفِيَّةً) بالكسر أي بكسر الخاء" şeklinde başlamakta ve sonrasında bu kıraatin Ebû Bekir'e ait olduğunu gösteren "وهو قراءة أبي بكر عن عاصم من السبعة" açıklamasını yapmaktadır.³² Böyle bir durumda Ali el-Kârî yazarın cümleye "قرئ" ile başlamasının gafletten/unutkanlıktan ileri geldiğini bildiren "فتعبيره "قرئ" نشأ" şeklinde bir ifadeyle tashihte bulunmaktadır.³³

Enâm sûresi 33. Ayette geçen kıraat vecihlerini açıklarken "وقرئ ليحزنك" من أحزن" ifadelerini kullanan Beydâvî, kelimenin kim tarafından okunduğunu açık bir şekilde göstermemektedir.³⁴ Oysaki bu kelimenin Nâfi tarafından "لِيُحْزِنُكَ" şeklinde okunduğu bilinmektedir.³⁵ Ali el-Kârî burada "bu anlatım yanlıştır" anlamına gelen "هذا سهو" ifadesini kullanarak şöyle bir tashihte bulunmaktadır: "هذا سهو منه إذ سبق أنه قراءة نافع حيث "جاء إلا سورة الأنبياء". Buradan kelimenin Enbiyâ sûresi³⁶ dışında diğer yerlerde Nâfi tarafından "لِيُحْزِنُكَ" şeklinde okunduğu anlaşılmaktadır.

Genellikle Beydâvî'nin kıraat imamlarının isimleriyle ilgili karışıklık yaptığı yerlerde düzeltmeler yapan Ali el-Kârî bazen de kullandığı diğer eserlerden naklettiği rivayetlerle ilgili açıklamalar yapmakta ve tashihte bulunmaktadır. Örneğin Bakara sûresi 64. Ayette geçen "بعوضة" kelimesinin okunmasıyla ilgili vecihleri açıklarken Ebû'l-Fazl er-Râzî'den bu kelimenin kesre ile okunduğuna dair bir rivayette bulunmaktadır. Er-Râzî'nin bunu kimin okuduğunu bilmiyorum demesi üzerine Ali el-Kârî, rivayetin Amr b. Kâid, Müerrak ve Ebû Nüheyk'ten geldiğini açıklayan "قلت قد جاء" عن عمرو بن قائد ومؤرق وأبي نهبك (بعوضة) بالجر" şeklinde bir cümle ile tashihte bulunmaktadır. Burada müellif "ben de şöyle derim" anlamındaki "قلت" kelimesiyle düzeltme yapmaktadır.³⁷

Bu bölümde Ali el-Kârî'nin, Beydâvî'nin kıraat nakillerindeki hataları tespit etmek ve düzeltmek için kullandığı çeşitli yöntemler ve kullandığı terimler dikkat çekmektedir. Görüldüğü üzere Ali el-Kârî "لم يعرف", "وهذا خطأ", "غير صحيح", "صوابه", "غير صحيح", "وهذا خطأ", "لم يعرف", "صوابه" gibi terimleri kullanarak; Beydâvî'nin kıraat imamlarının isimlerini atlaması veya yanlış yazması, kıraat vecihlerini yanlış olarak başka bir kıraat imamına nispet etmesi, bazı kıraatleri göz ardı etmesi ve kıraat vecihlerini meçhul olarak ifade etmesi gibi hususlarda yapmış olduğu hataları tashih etmiştir. Ayrıca müellif burada kaynak metinlerdeki hataların tespiti ve düzeltilmesi yoluna da gitmiştir.

³² Beydâvî tefsirinin elimizdeki nüshasında konuyla ilgili açıklamalar şöyledir: وقرأ أبو بكر هنا وفي الأعراف "وخفية" بالكسر وقرئ "خيفة" خيفة Buradan anlaşıldığına göre müfessir Ebû Bekir'in ismini ma'lum sigasıyla yazmış arkasından kelimenin bir başkası tarafından خيفة şeklinde okunduğu kaydetmiştir. Muhtemelen Ali el-Kârî burada ya tashih yaparken kendisi hataya düşmüş ya da Beydâvî tefsirinin başka bir nüshasındaki yazım hatasından yola çıkarak böyle bir değerlendirmede bulunmuştur. Bk. Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 2/166.

³³ Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 35a.

³⁴ Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 2/159.

³⁵ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'*, 257.

³⁶ Enbiyâ, 21/103.

³⁷ Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 5b.

Buraya kadar verdiğimiz örneklerde müellif isim yanlışlığı üzerine tashihte bulunmuştur. Bazen de Beydâvî'nin kıraat imamlarının isimleriyle ilgili sıralamada veya ayetlerin okunuşu sırasında bazı kelimelerin yer değiştirmesi durumunda düzeltme yapmıştır. Burada Ali el-Kârî, günümüz kıraat ilmindeki uygulamayı esas alarak on kıraat imamının meşhur sıralamasına dikkat etmiştir.

2.2. Kıraat İmamlarının İsimlerinin veya Ayet İçindeki Kelimelerin Sıralamasıyla İlgili Yaptığı Tashîh:

Ali el-Kârî, Beydâvî'nin kıraat imamlarıyla ilgili yaptığı sıralamalara dair önemli bir tespitte bulunmuştur. Şöyle ki "önce şu imamım ismini yazması daha uygundur" anlamına gelen "حقه تقديم" ifadesini kullanarak, bir imama ait kıraatin diğerlerine göre daha önce zikredilmesi gerektiğini belirtmiştir. Örneğin; قوله: وقرأ نافع وابن عامر وأبو عمرو وحقه تقديم"38 ifadelerinde görüldüğü üzere Beydâvî, İbn Âmir'in ismini Ebû Amr'dan önce zikretmiştir. Ali el-Kârî, müfessirin buradaki kullandığı sıralamayı eleştirerek "وحقه تقديم أبي عمرو على ابن عامر" şeklinde bir tashihte bulunmuş ve Ebû Amr'ın isminin İbn Âmir'den önce yazılması gerektiğini belirtmiştir.³⁹ Yine başka bir yerde "حمزة والكسائي وعاصم أي الكوفيين وكان حقه تقديم عاصم." ifadelerinden görüldüğü gibi İmam Asım'ın isminin Kisâî ve Hamza'dan önce yazılması gerektiğini söyleyen bir açıklama yapmıştır.⁴⁰ Müellif bazen de aynı maksatla "كان حقه أن يقدم" ifadesinden istifade etmiştir. Örneğin; Hamza'nın isminin Kisâî'den önce yazılması gerektiğini açıklamak için "وقرأ قوله: وأظهر" ifadelerini kullanmıştır.⁴¹ Bir başka yerde: "ابن كثير ويعقوب وحفص حقه أن يقدم على يعقوب لأن أصحاب السبعة مقدم على جماعة العشرة." sözleriyle Hafs'ın isminin Ya'kûb'dan önce yazılması gerektiği savunmuş ve bunu yedi kıraat imamının on kıraat imamlarından öncelikli olduğuna dayandırmıştır.⁴² Bu durum, kıraatlerin sayısal olarak değil, daha çok içeriksel ve tarihi önemlerine göre sıralandığını gösterir. Yine bu durum, kıraat ilminin inceliklerini ve imamların kıraatlerdeki yerlerini daha iyi anlamak için önemli bir noktadır. Ayrıca müellifin burada kullandığı ince üslup, bir ilim adamının konuya olan hassasiyetini ve derinlemesine bilgi birikimini göstermektedir.

Müellifin bu amaçla kullandığı bir başka tashih ifadesi "كان الأولى أن يقول" şeklindedir. Örneğin Beydâvî, "قوله: وقرأ غير الكوفيين ونافع بالتاء أي بالتأنيث" sözleriyle "لا ينفع" kelimesinin "لا تنفع" şeklinde "te" harfi ile okunduğunu belirterek, Nâfi ve Küfe imamları dışındaki tüm kıraat imamlarının bu okunuşu benimsediğini ifade etmektedir. Ali el-Kârî ise "وكان الأولى أن يقول وقرأ نافع والكوفيين بالتذكير" sözleriyle, Beydâvî'nin bu ifadesinin "Nâfi ve Küfe imamları bu kelimeyi ya harfi ile okumuşlar" şeklinde olması gerektiğini savunmaktadır. Yani, Beydâvî'nin diğer imamların "te"

38 Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1/91.

39 Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 9a.

40 Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 2/14; Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 19b.

41 Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 2/15; Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 19b.

42 Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3/289; Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 69b.

harfi ile okuduğunu söylemesi yerine, Nâfi ve Küfe imamlarının "ya" harfi ile okuduğunu belirtmesi gerektiğini düşünmektedir.⁴³

Ali el-Kârî'nin bu konuda kullandığı bir başka kavram ise "itibar gören sıralamaya göre şöyle olması uygundur" anlamına gelen "حقه في الترتيب المعتبر" ifadesidir. Beydâvî, "واعدنا" kelimesinin "واعدنا" şeklinde okunduğunu açıklarken: "قوله: وقرأ ابن كثير "وعاصم ونافع وابن عامر وحزمة والكسائي (وَاعِدْنَا) أَي بِالْأَلْفِ" ifadelerini kullanmıştır. Görüldüğü gibi burada müfessir önce kıraat imamlarından İbn Kesîr'in ismini yazmıştır. Ali el-Kârî, burada Beydâvî'nin kıraat imamlarının sıralamasına bir tashihte bulunmuş ve "حقه في الترتيب المعتبر أن يقول قرأ نافع وابن كثير وابن عامر وعاصم وحزمة والكسائي" sözleriyle önce Nâfi'nin isminin yazılmasının daha uygun olduğunu ifade etmiştir.⁴⁴

Müellifin kıraat imamlarının isim sıralamasına ait kullandığı bir başka tashih yöntemi ise "önce şu imamın isminin gelmesi uygundur" veya "şu imamın isminin sonra yazılması daha uygundur" manalarına gelen "وحقه تقديم" veya "وكان حقه تأخير" şeklindeki ifadeleri kullanmasıdır. Örneğin; Beydâvî: "قوله: وقرأ نافع وابن عامر وأبو عمرو" sözleriyle İbn Âmir'in ismini Ebû Amr'dan önce yazmıştır. Ali el-Kârî, burada Ebû Amr'ın isminin İbn Âmir'den önce gelmesinin uygun olduğunu söylemiş ve bunu "وحقه تقديم أبي عمرو على ابن عامر"⁴⁵ şeklinde bir ifadeyle açıklamıştır. Başka bir yerde ise: "قوله: وقرأ حمزة والكسائي ويعقوب (لِلنُّجَيْنَةِ) وَ(مُنْجُوكَ) بِالتَّخْفِيفِ وَوَأَقْبَهُمُ أَبُو بَكْرٍ وَابْنُ كَثِيرٍ" sözleriyle kıraat imamlarından Ebû Bekir'in ismini İbn Kesîr'den önce yazan Beydâvî'ye bir eleştiri yapan Ali el-Kârî, "لكن حقه تأخير أبي بكر عن ابن كثير" ifadeleriyle Ebû Bekir'in isminin İbn Kesîr'den sonra yazılmasının daha uygun olacağına işaret etmiştir.⁴⁶

Ali el-Kârî, sadece kıraat imamlarının sıralamasıyla ilgili değil, aynı zamanda ayetlerin metinsel yapısıyla ilgili de önemli tespitlerde bulunmuştur. Beydâvî'nin kıraat vecihlerini sunuş şeklindeki bazı tutarsızlıkları örnek göstererek, ayetlerin doğru bir şekilde anlaşılması için kelime sırasının önemine vurgu yapmıştır. Örneğin; Mâide sûresi 2. Ayette geçen "وإذا حللتم فاصطادوا" cümlesinde önce "فاصطادوا" kelimesindeki "fe" harfinin kesreli okunduğu açıklayan Beydâvî, daha sonra "حللتم" kelimesinin "أحللتم" şeklinde başında hemze olarak okunduğunu açıklamıştır. Ali el-Kârî, burada "أحللتم" kelimesindeki kıraat farklılığının "فاصطادوا" kelimesinden önce açıklanması gerektiğini daha uygun görerek: "وكان حقه أن يقدم على قوله بكسر الفاء" tashihte bulunmuştur.⁴⁷

Yukarıda olduğu gibi bu bölümde de müellif, "كان حقه أن يقدم", "وكان حقه", "حقه تقديم" gibi terimler kullanarak; Beydâvî'nin kıraat imamlarının isimlerini doğru sırada yazmadığı ve ayetlerdeki kelimelerin okunuş sırasını yanlış

⁴³ Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5/60; Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 114b.

⁴⁴ Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1/80; Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 7b.

⁴⁵ لا تعبدون .

⁴⁶ Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 9b, 98b.

⁴⁷ Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 2/114; Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 29a.

belirttiği durumlarda düzeltmeler yapmaktadır. Bu yöntem Ali el-Kârî'nin, kıraat imamlarının sıralamasında genel kabul gören usullere dikkat ettiğini göstermektedir.

3. Rivayet Edilen Kıraat Farklılığının Okunuşuyla İlgili Tashîh:

Müellif burada "صوابه", "الصواب" ve benzeri kavramlardan istifade etmektedir. Örneğin; "قوله: وأما قراءته أي قراءة نافع من رواية قالون (أرجه) بحذف الياء فيه أنه ليس هناك ياء أصلاً حتى "تحذف ويكتفي بالكسر عنها فصوابه أن يقال بكسر الهاء وقصرها وقد يقال باختلاس كسرتها Beydâvî أرجه kelimesinin "ya" harfinin hazfi ile okunduğunu söylerken⁴⁸ Ali el-Kârî bunun doğru olmadığını ve "he" harfinin kesresiyle ve ihtilâs'la okunduğunu bildiren açıklama yapmaktadır.⁴⁹ Yine bir başka örnekte; Ebû Amr'la ilgili idğâm'lı okumadan bahsederken bu okumanın aslında idğâm'la değil de ihtilâs'la okunduğunu açıklamakta ve "وقرأ أبو عمرو بالإدغام المجرى الصواب أنه يقرأ باختلاس فتحة الهاء"⁵⁰ şeklinde bir cümleyle rivayete düzeltme yapmaktadır.⁵¹

Rivayetlerle ilgili yapmış olduğu tashihe "aslında şöyle demesi daha uygundur" anlamına gelen "وكان حقه أن يقول" ifadesini kullanan Kârî, Beydâvî'nin sadece "فنة" kelimesinde kesre ile okunduğunu söylediği "قوله: و(فنة) وقرئ بالجر" ifadelerine karşı "وكان حقه أن يقول" kelimesinin de aynı zamanda kesre ile okunduğuna işaret eden "و(كافرة)" şeklinde bir cümleyle düzeltme yapmaktadır.⁵²

Konuyla ilgili kullanmış olduğu bir başka kavram "bu doğru değildir" anlamına gelen "غير صحيح" ifadesidir. Müellif, Beydâvî'nin tefsirinde Şeyh Ya'kûb'un "قَطْرَان" kelimesini "(قَطْرُ أَنْ) أي بتنوين (قَطْرٍ) و(أَنْ) بهمز ممدود على كلمتين" şeklinde iki ayrı kelime olarak okuduğuna dair yapmış olduğu nakline karşı çıkmakta ve böyle bir rivayetin Ya'kûb'dan gelmediğini ifade eden "وهذا غير صحيح عنه ولذا لم يذكره الجزري في تقريبه عنه وإنما "ذكر في كتاب الشواذ عن ابن عباس وسعيد بن جبير وعكرمة وزيد عن يعقوب شاذا" cümlesi ile bu rivayetin şâz olduğuna ve Ya'kûb'dan sahih bir yolla gelmediğine işaret etmektedir.⁵³

Yûsuf sûresi 11. Ayette geçen "لا تأمنا" kelimesinin işmâm ve idğâm ile okunmasıyla ilgili Beydâvî tefsirinde geçen ifadeler: "وعن نافع بترك الإشمام ومن الشواذ ترك" şeklindedir. Görüldüğü üzere Beydâvî, burada Nâfi'nin işmâm'ı terk ettiğini ve idğâm'ın terk edilmesinin şâz olduğunu açıklamaktadır. Ali el-Kârî burada hem imam ismindeki yanlışlığa hem de idğâmı terk etmenin şâz kıraat olduğuna dair

⁴⁸ Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3/27.

⁴⁹ Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 41b. Kıraat bilgisi için bk. İbn Ğalbûn, *Kitâbü't-tezkira*, 536; Vasitî, *el-Kifâyetü'l-kübrâ*, 173.

⁵⁰ لا يَهْدِي.

⁵¹ Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3/112; Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 50a.

⁵² Bk. Âl-i İmrân 3/13; Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 2/8; Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 19a.

⁵³ Bk. İbrâhîm, 14/50; Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3/204; Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 60b. Kelimeyle ilgili kıraat bilgisi için Bk. Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hâleveyh, *el-Hüccetü fi'l-kirâati's-seb'* (Beyrut: Dâru'sürûk, 1399/1979), 74; Ebü'l-Feth Osmân İbn Cinnî, thk. Ali en-Necdî Nâsif, Abdü'l-Halîm en-Neccâr, Abdü'l-Fettâh İsmâil Şiblî, *el Muhteseb fi tebyîni vuhûhi şevâ'zzi'l-kirâât ve'l-izâhi anhâ* (Mısır: Vüzâratü'l-Evkâf, 1386-1389/1966-1969), 1/366; Kirmânî, *Şevâz*, 263.

açıklamalara karşı çıkmaktadır. Ayrıca burada Nâfi isminin yerine Ebû Ca'fer'in yazılması gerektiğini, buna ilave olarak Ebû Ca'fer dışındaki bazı kıraat imamları tarafından da idğâmın terkedildiğini ve ihtilâs yapılarak okunduğunu söylemektedir. Müellifin bu açıklaması haşiyede yazmış olduğu "وعن نافع صوابه عن أبي جعفر ترك الإشمام" أي مع الإدغام. قوله: ومن الشواذ ترك الإدغام هذا خطأ منه لأنه من المتواتر أيضا ويسمي إخفاء واختلاسا وهو المشهور عن الجمهور" şeklindeki cümleden anlaşılmaktadır. Müellif burada "bu hatalıdır" anlamına gelen "وهذا خطأ" ifadesini kullanarak tashihte bulunmaktadır.⁵⁴

Kıraat farklılığıyla ilgili bir başka tashih örneği Enfâl sûresi 9. Ayette geçen "أني" kelimesinin okunuşu ile ilgilidir. Şöyle ki Beydâvî bu kelimenin Ebû Amr tarafından "إني" şeklinde kesre ile okunduğunu söylemektedir.⁵⁵ Ali el-Kârî, burada bir tashih yaparak Ebû Amr'dan böyle bir kıraatin gelmediğini ve on kıraat imamına göre bu kelimenin fethalı okunduğunu açıklamaktadır. Müellifin konuyla ilgili tashih ifadeleri: "وهذا لا يصح عنه بل العشرة متفقون على الفتح"⁵⁶ şeklindedir.

4. Yazım Hatasını Düzeltmek İçin Kullandığı Tashîh:

Beydâvî, tefsirde Ya'kûb'un "المُعْذِرُونَ" kelimesiyle ilgili okuyuşunu anlatırken "وقرأ يعقوب (معذرون) أي بتخفيف الذال" ifadelerini kullanmaktadır. Burada Ali el-Kârî, "والصواب أن يقال (المُعْذِرُونَ) لأنه يقرأ بلام التعريف كغيره" sözleri ile, kelimenin nekreye değil, marife şeklinde yani elif-lam takısıyla yazılmasının daha uygun olacağını ifade etmektedir.⁵⁷

Yazıyla ilgi tashih yaptığı bir başka kavram ise "şöyle demesi daha uygun olurdu" anlamına gelen "وكان الأحصر أن يقول" ifadesidir. Şöyle ki müellif haşiyede Beydâvî'nin "dal" harfi ile ilgili kullandığı "غير المعجمة" ifadesinin Arapçada bir karşılığının olmadığını ve aslının "المهملة" şeklinde olması gerektiğini açıklamaktadır. Müellifin konuyla ilgili ifadeleri: "و(كذب) بالذال غير المعجمة وفي نسخة، الغير المعجمة وهي: "ضعيفة في العربية وكان الأحصر أن يقول بالذال المهملة وهو مروى عن الحسن وأبي السكاك" şeklindedir.⁵⁸

Konuyla ilgili kullandığı bir başka kavram "bu hatalıdır" anlamına gelen "وهذا" ve "وقرأ حمزة (رَبِّ) بحذف الياء. هذا خطأ لأنه إنما يقرأ بسكون الياء في (رَبِّي) وإنما" "خطأ" ifadesidir. Örneğin; "يحدف في الوصل لالتقاء الساكنين" cümlesinde Beydâvî "ربي" kelimesinin Hamza tarafından "رَبِّ" şeklinde okunduğunu söylemekte ve bu kelimeyi "ya" harfi olmadan yazmaktadır. Burada haşiyeye sahibi Hamza'nın "ya" harfini hazf ile değil, sükûn'lu okuduğunu, vasıl yaparken "ya" harfini hükmen hazfettiğini açıklamaktadır. Böylece Ali el-Kârî, burada yazım itibariyle kelimenin "رَبِّ" şeklinde yazılmasının doğru olmadığını ifade etmektedir.⁵⁹

Buradan anlaşıldığı üzere Ali el-Kârî, Beydâvî tefsirine yaptığı düzeltmelerde aynı zamanda dilbilgisi tabanlı tashihiye de odaklanmaktadır. Özellikle kelimelerin

⁵⁴ Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3/157; Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 54b.

⁵⁵ Bk. Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3/51.

⁵⁶ Bk. Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 45a.

⁵⁷ Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3/93; Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 48a.

⁵⁸ Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3/158; Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 55a.

⁵⁹ Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 15b.

yazımı, okunuşu ve Arapça dilbilgisi kurallarına uygunluğu gibi konularda yapılan düzeltmeler üzerinde durmaktadır ki bu da kıraat ilminin sadece okunmuş değil, aynı zamanda dilbilgisi boyutuyla da incelenmesi gerektiğini göstermektedir.

5. Tefsir ve Kıraat Arasındaki İlişki Çerçevesinde Yaptığı Tashih:

Ali el-Kârî'nin haşiyedeki yöntemlerinden biri de sadece tefsirle ilgili bazı kelimeleri ele almasıdır. Konuyla ilgili bir örnekte, tefsir bilgisini aktardıktan sonra burada tefsir kıraat arasındaki ilişki üzerinden bir tashih yaptığı görülmektedir. Şöyle ki Beydâvî, Enfâl sûresi 47. ayette geçen "Allah onların yaptıklarını kuşatıcıdır" anlamına gelen "والله بما يعملون محيط" pasajıyla ilgili "size ona göre karşılık verecektir" anlamında "فيجازيكم عليه" ifadesini kullanmaktadır.⁶⁰ Burada Kârî, ifadenin "onlara ona göre karşılık verecektir" olması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü mütevâtir kıraatlere göre ayette geçen "يعملون" kelimesi muhataba yönelik değil de gâib kalıbındadır. Müellif, müfessirin burada ayeti öncelikle mütevâtir kıraatlere göre değil de şâz kıraatlere göre tefsir etmesini; "Bu tefsir şekli cumhurun kıraatine göre kelimenin muhatap kalıbında okunduğuna işaret ediyor. Oysaki bu böyle değildir, on kıraat imamı burada kelimenin gâib kalıbında okunması üzerine ittifak etmiştir. Muhataba yönelik kıraat veçhi ise şâz kıraat olarak Katâde ve Hasan b. İmrân'dan rivayet edilmektedir" anlamındaki "هذا التفسير يدل على أن قراءة الجمهور بالخطاب" anlamındaki "وليس كذلك بل العشرة متفقة على الغيبة. وإنما روي الخطاب عن قتادة والحسن بن عمران".⁶¹ sözleriyle eleştiri yaparak bir tashihte bulunmaktadır.⁶²

Burada Ali-el-Kârî, Beydâvî'nin Enfâl sûresi 47. ayetteki "والله بما يعملون محيط" ayeti için yaptığı tefsiri ele alırken, öncelikle ayetteki fiilin (يعملون) muhataba mı yoksa gâibe mi yöneldiğini sorgulamaktadır. Beydâvî'nin tefsiri, fiilin muhataba yöneldiği şeklinde bir anlam çıkarmaktadır. Ancak el-Kârî, bu durumun mütevâtir kıraatlere aykırı olduğunu ve fiilin gâib kalıbında okunması gerektiğini belirtmektedir. Bu tespit, el-Kârî'nin hem tefsir hem de kıraat ilimlerine hakim olduğunu göstermektedir.

6. Mütevâtir Kıraatlerin Yanlış Değerlendirilmesine Karşı Yaptığı Tashih:

Bazı müfessirlerin kıraatlerle ilgili görüşlerinin farklı olduğu bilinmektedir. Şöyle ki onlar kıraatlerin kurrâ tarafından Arap diline ve lügate uygun olarak tercihte buldukları vecihlerden oluştuğunu düşünmekte. Bu müfessirler içerisinde Keşşâf sahibi Zemahşerî ve ondan büyük ölçüde etkilenmiş Beydâvî'nin olduğu da bilinmektedir.⁶³ İşte kıraatlere bu şekilde yaklaşımından dolayı Beydâvî muttasıl bir senetle peygambere ulaşmasına rağmen dil bakımından sorunlu olarak gördüğü yerlerde rivayetin hatalı olduğuna dair kanaat bildirmektedir. Ali el Kârî bu gibi

⁶⁰ Bk. Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3/62.

⁶¹ Ebu'l-Kâsım Yusuf b. Ali b. Cübâra b. Muhammed el-Hüzelî, *el-Kâmil fi'l-kırâti'l-aşri ve'l-erbeîne'z-zâideti aleyhâ*, thk. Ebû İbrâhim Amr b. Abdullah (Riyad: Dâr Semâ li'i-Kitâb, 1435/2014), 2/1119; Kirmânî, *Şevâz*, 206.

⁶² Bk. Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 46a.

⁶³ Bk. Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 4b.

yerlerde bir eleştiri yapmakta ve konuyla ilgili açıklamalar yaparak tashihte bulunmaktadır.

Bakara sûresi 6. Ayette geçen "ءأنذرتهم" kelimesindeki 2. Hemzenin elif'e ibdâl yapılarak "أَنذَرْتَهُمْ" şeklinde okunmasının hatalı olduğunu söyleyen Beydâvî, "buradaki hemzenin elif'e dönüşmesi lanh/hatadır" anlamına gelen "وقلبها ألفا وهو لحن" ifadelerini kullanmaktadır.⁶⁴ Oysaki bahsedilen bu kıraat veçhinin mütevâtir kıraat imamlarından Nâfi'nin râvisi Verş'e ait olduğu bilinmektedir.⁶⁵ Ali el-Kârî bu tarz okumanın lahn olarak kabul edilmesinin büyük hata olduğunu dile getirmekte ve bunu inkâr etmenin küfre sebep olacağını bildiren bir açıklama yaparak tashihte bulunmaktadır. Müellifin konuyla ilgili sözleri şöyledir: "Beydâvî'nin -hemzenin elif'e dönüşmesi lanh'dır- anlamındaki sözleri açık bir hatadır. Çünkü hemzenin elif'e dönüşmesi mütevâtir bir kıraattir ve bunu inkâr edenin küfre girmekten korkması gerekir. Sahih bir yolla Peygamber'e mensup olan kıraatin ifa edilmesi vacip, inkârı ise küfürdür. Böyle bir kıraate lahn demekse vahamettir. Farz muhal bu kıraat şekli Arapça kaidelerine muhalif olsun ki ilim ehli tarafından böyle bir şey bilinmemektedir."⁶⁶ Bu ifadelerden, sahih bir yolla Peygamber'e isnat edilen bir rivayetin inkârının küfrü gerektirdiği, bu tarz rivayetlere lahn demenin ise büyük hata olduğu anlaşılmaktadır.

Başka bir örnek Bakara sûresi 284. Ayette geçen "فيغفر لمن" ifadesindeki "ra" harfinin "lam" harfine idğâm yapılmasıyla ilgilidir. Beydâvî burada idğâmın yapılmasını hatalı bulmakta ve "وإدغام الراء في اللام لحن" şeklinde bir açıklama yapmaktadır.⁶⁷ Kârî, "رواية السوسي وكذا في رواية الدوري", "بخلاف عنه" şeklindeki açıklamasıyla bu söylemin büyük bir hata olduğunu bildirmekte ve buradaki idğâmın mütevâtir kıraat imamı Ebû Amr'ın her iki râvisine ait olduğunu hatırlatmaktadır.⁶⁸

Konuyla ilgili bir başka örnek Enâm sûresi 137. Ayette geçen "قتل أولادهم شركاؤهم" ifadelerinin İbn Âmir tarafından "قتل أولادهم شركاؤهم" şeklinde okunmasıyla ilgilidir.⁶⁹ Bu okunuş şeklinde mef'ûl iki muzâf'ın arasını ayırdığı için Beydâvî tarafından Arapçaya uygun olmadığı düşüncesiyle zayıf kabul edilmektedir. Tefsir sahibi bunu "وهو ضعيف" sözleriyle açıklamaktadır.⁷⁰ Ali el-Kârî, burada da Beydâvî'nin bu

⁶⁴ Bk. Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1/41.

⁶⁵ Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî ed-Dimyâtî el-Bennâ, *İthâfû fuzalâi'l-beşer fi'l-kırâati'l-erba'ate' aşer* (Tanta: Dâru's-Sahâbeti li't-Turâsi bi-Tanta, 2009), 2/220.

⁶⁶ Haşiyedeki ifadeler şöyledir: "فقوله: أي 'إبدالها لحن' خطأ فاحش، فإن قلبها قراءة متواترة فيخشى الكفر على الطاعن فيها. فإن القراءة إذا كانت منسوبة إلى النبي صلى الله عليه وسلم بطريق قطعية توجب الإفادة اليقينية فإنكارها كفر فكيف بالطعن فيها ونسبة اللحن إليها على توهم. أنها واقعة على خلاف قاعدة العربية مع أنها ليست كذلك عند أرباب التحقيق". Bk. Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 3b.

⁶⁷ Bk. Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1/166.

⁶⁸ Bk. Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 18b; Kıraat bilgisi için bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâati'l-âşr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2002), 2/237; Dimyâtî, *İthâf*, 2/276.

⁶⁹ Bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/263.

⁷⁰ Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 2/184.

yaklaşımının arkasında Zehamşerî'ye olan tabiliğinin etkisi ve "kıraatlerin kurrâ'nın içtihadına bağlı olduğu" görüşünden ileri geldiğini söylemektedir. Müellif bir önceki örneklerde olduğu gibi burada da Hz. Peygamber'e mütevâtir bir yolla ulaşan kıraatin inkârının küfre sebep olduğunu gösteren "وهو كلام باطل ليس تحته طائل إذ تثبت القراءات السبعة" بالطرق المتواترة إليه صلى الله عليه وسلم فيكون إنكاره كفرا والطعن فيه أقبح منه شرا وأقطع منه ضرا هذا ifadelerini kullanmaktadır. Tashihte bulunan Ali el-Kârî, Taftâzânî'nin "mütevâtir kıraatin kendisi delil olarak kullanılır, yoksa ki onun lehinde delil aranmaz" anlamına gelen "القراءة المتواترة يستشهد بها لا لها" sözleriyle eleştirisini kuvvetlendirmektedir.⁷¹

Kıraat ilminde mütevâtir kıraatlerin kabulünde dilsel uygunluk şartının aranıp aranmaması konusu, İslam âlimleri arasında uzun yıllardır tartışılan önemli bir meseledir. Ali el-Kârî ve Beydâvî arasındaki bu tartışma, bu konunun ne kadar önemli olduğunu ve farklı yorumlara açık olduğunu göstermektedir. Buradan görüldüğü gibi Beydâvî, kıraatleri Arap dilinin kurallarına göre değerlendirmekte ve dilsel açıdan uygun bulmadığı kıraatleri hatalı olarak görmektedir. Buna karşılık Ali el-Kârî, Beydâvî'nin bu yaklaşımını reddetmekte ve mütevâtir olarak Peygamber'e ulaşan kıraatlerin dilsel doğru olup olmamasına bakılmaksızın kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Ali el-Kârî, Beydâvî'ye yönelik eleştirileri/tashihterinde çoğu zaman isabet etse de bazı noktalarda yanılmış ve hatalı açıklamalar yapmıştır. Burada müellifin tashîh yaparken yapmış olduğu hatalar üzerinde durulacaktır.

7. Ali el-Kârî'nin Tashîh Esnasında Yapmış Olduğu Hatalar

Müellif burada bazen isim karışıklığı, bazen de Beydâvî üzerine yapmış olduğu tashihte hata yaparak yanılmıştır.

7.1. İsim Karışıklığı Yapması

Ğâşiye sûresi 22. Ayette geçen "بمصيطر" kelimesindeki kıraat farklılığından bahseden Beydâvî, kelimenin Hamza tarafından işmâm'la okunduğunu söylemektedir. Konuya açıklama yapan Ali el-Kârî, "قوله: وحزمة أي بخلاف عن خلف" şeklinde bir ifade kullanmakta ve kelimenin Hamza'nın râvisi Halef tarafından "Hulf" ile yani hem "sad" ile hem de işmâm'la okunduğunu açıklamaktadır. Müellif tashîhte bir isim karışıklığı yaparak hataya yol vermektedir. Nitekim mütevâtir kıraatlerdeki bilgiye göre, "Hulf" ile okuma Halef'e değil de Hamza'nın diğer râvisi olan Hallâd'a aittir.⁷²

Bir başka örnek Hûd sûresi 68. Ayette geçen "ثمود" kelimesinin okunmasıyla ilgilidir. Beydâvî bu kelimeyi tenvîn ile okuyan kıraat imamlarının isimlerinden bahsederken "نونه أبو بكر ههنا وفي النجم" والكسائي في جميع القرآن وابن كثير ونافع وابن عامر وأبو عمرو " (ألا بعداً لثمود) cümlesinde görüldüğü gibi İbn Âmir'in ismini de zikretmektedir.⁷³ Ali el-

⁷¹ Bk. Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî et-Teftâzânî, *Hâşiyetü't-Teftâzânî alâ tefsîri'l-keşşâf* (İstanbul: Süleymaniye kütüphanesi, S. Serezli Ümit Erk, 2), 264a; Ali el-Kârî, *Hâşiye*, (Nuruosmaniye, 61), 38a.

⁷² İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-neşr*, 194; el-Kâdî, *el-Büdûru'z-zâhire*, 341.

⁷³ Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3/140.

Kârî buradaki anlatımın karışık olduğuna dair bir tashîhte bulunmakta ve detaylı bir açıklama yapmaktadır. Tashîh konusunda isabet eden müellif tahrîçte bulunmuş olduğu bu rivayeti zikrederken İbn Âmir'in ismini yazmamaktadır. Haşiyede müellifin konuyla ilgili açıklaması, "نونه أبو بكر ههنا وفي النجم" والكسائي في جميع القرآن وابن كثير ونافع وأبو " "عمر و (ألا بعداً لثمود)" şeklinde yer almaktadır.⁷⁴

7.2. Beydâvî Üzerine Yapmış Olduğu Tashihte Yanılması

Ali el-Kârî, Muhammed sûresi 22. Ayette geçen "وَنَقَطَعُوا" kelimesinin "وَنَقَطَعُوا" şeklinde okunuşunu açıklarken yazarın yani Beydâvî'nin burada Ya'kûb'un isminden bahsetmediğini kastederek; "المص متعقب فيه" ifadesini kullanmaktadır.⁷⁵ Oysaki Beydâvî, ayette geçen "توليتم" kelimesinin Ya'kûb tarafından okunuşunu anlatırken hemen arkasından "وتقطع من القطع" ifadesiyle kelimenin Ya'kûb tarafından nasıl okunduğuna işaret etmektedir.⁷⁶

Kıraat kitaplarında İbrâhîm sûresi 46. Ayette geçen "لَتَرْوُلْ" kelimesinin Kisâî tarafından "لَتَرْوُلْ" şeklinde okunduğu bilinmektedir.⁷⁷ Beydâvî de tefsirinde aynı kelimenin Kisâî tarafından okunuşunun "لَتَرْوُلْ" şeklinde olduğunu "وقرأ الكسائي لَتَرْوُلْ" "بافتح والرفع ويفتح اللام الأولى ورفع الثانية على ما في كتاب" ifadeleriyle Beydâvî'nin konuyla ilgili sözlerinin eksik olduğunu kastederek bir tashîhte bulunmaktadır.⁷⁹ Oysaki Beydâvî burada Kisâî'nin okunuşunu açıklamaktadır. Öte yandan Ali el-Kârî'nin "لَتَرْوُلْ" şeklinde okumanın şâz kitaplara uygunluğunu söylemesi de hatalıdır. Çünkü bu okuma şâz değil, sahihtir. Muhtemelen bu konuda müellif başvuru yapmış olduğu Kirmânî'nin Şevâzz'ından etkilenmektedir. Nitekim Kirmânî'de bu kelimenin Amr'ın rivayetiyle İbn Mes'ûd ve Übey'den "لَتَرْوُلْ" şeklinde okunduğunu gösteren ifadeler "بفتح اللام الأولى ورفع الثانية" şeklinde geçmektedir.⁸⁰

Müellifin bir başka tashîh hatası Furkân sûresi 38. Ayette geçen "وئمود" kelimesinin okunuşuyla ilgilidir. Ali el-Kârî, Beydâvî'nin bu kelimenin tenvinsiz okunduğuna dair açıklama yaptığı zaman kimlere ait olduğunu söylemediği için hata yaptığını söylemektedir. Müellifin haşiyede konuyla ilgili açıklaması "وقرى (وئمود) أي "بغير تنوين وهذا خطأ في التعبير" şeklindedir.⁸¹ Oysaki Beydâvî, kelimenin Hamza ve Hafs tarafından tenvinsiz okunduğuna işaret etmek amacıyla "وقرأ حمزة وحفص" وئمود" على "تأويل القبيلة" şeklinde bir açıklama yapmaktadır. Her ne kadar Beydâvî burada kendi yöntemine muhalif olarak kıraat imamlarından Ya'kûb'un ismini yazmasa da

⁷⁴ Ali el-Kârî, *Hâşiye* (Nuruosmaniye, 61), 53a.

⁷⁵ Ali el-Kârî, *Hâşiye* (Nuruosmaniye, 61), 121b.

⁷⁶ Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5/123.

⁷⁷ Bk. İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb*, 363.

⁷⁸ Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3/363.

⁷⁹ Ali el-Kârî, *Hâşiye* (Nuruosmaniye, 61), 60b.

⁸⁰ Kirmânî, *Şevâzz*, 263.

⁸¹ Ali el-Kârî, *Hâşiye* (Nuruosmaniye, 61), 88b.

görüldüğü gibi Hamza ve Hafs'ın isimlerini kaydetmektedir.⁸² Öte yandan Ali el-Kârî, bu kelimenin vasıl ve vakıf halini anlatırken de birtakım hatalara yol vermektedir. Şöyle ki O, bu kelimedede Hûd sûresinde⁸³ de olduğu gibi Hamza, Hafs ve Ya'kûb'un elif üzerine vakfettiklerini söylemektedir. Oysaki bu kelimenin Hamza, Hafs ve Ya'kûb tarafından vakfedilirken elifsiz, diğer kıraat imamları tarafından elif üzerine vakfedildiği bilinmektedir.⁸⁴ İbnü'l-Cezerî de bu kelimeyle ilgili açıklama yaparken tenvinsiz okuyanların elifsiz vakfettiklerini söylemekte ve sadece Ebû Rabî' ez-Zehrânî'nin Hafs'tan gelen bir rivayette elif üzerine vakfettiğini zikretmektedir. Buradan da anlaşıldığı gibi özellikle Hamza ve Ya'kûb'un kelime üzerindeki vakıfları elifsiz, yani sükûn üzerindedir.⁸⁵

Görüldüğü gibi Ali el-Kârî, Beydâvî üzerine yapmış olduğu tashihlerin çoğunda isabet etse de bazı yerlerde kendisi de hataya düşerek yanlış değerlendirmeler yapmıştır. Dolayısıyla buradan da anlaşıldığı üzere tefsirlerdeki kıraat bilgilerine yönelik nakiller incelenirken özellikle kıraat kitaplarındaki bilgilerden daha hassas bir şekilde istifade edilmesi kaçınılmazdır.

SONUÇ

Beydâvî tefsiri muhtasar bir eser olmakla beraber muhtevasında çok önemli konuları barındırmaktadır. Bu konuların en önemlilerinden biri kıraat olgusudur. Müfessir eserinde yedi mütevâtir imam ve meşhur kıraat imamı olan Ya'kûb'un kıraatleri yanında müntesiplerinden bahsetmeden şâz kıraatleri sık sık kullanmıştır. Beydâvî'nin eserindeki kıraatlerin tahririni yapan Ali el-Kârî, yazmış olduğu "*el-Feydu's-semâvî: Hâşiyetü tahrîci'l-kırâat fî tefsîri'l-Beydâvî*" adlı haşiyesinde müfessirin kıraat nakillerinde ve kurrâlarla ilgili aktardığı bilgilerde birtakım hatalar tespit etmiş ve bunun üzerine tenkit ve tashihte bulunmuştur.

Genellikle bu tenkit ve tashihler; şâz kıraatlerin sıhhatiyle ilgili müellif tarafından açıklama yapılmaması, kıraat imamlarının isimlerinin yanlış yazılması veya isimlerindeki sıralamaya uyulmaması, bazen de ayetlerin içerisindeki kıraat vecihlerinin anlatımında siyak sibaka dikkat edilmemesi gibi hususlarda görülmüştür. Ayrıca kıraat farklılıklarının okunuşlarında yanlış anlatım ve yazım hataları, tefsir bilgisinin kıraat farkı gibi değerlendirilmesi ve mütevâtir kıraatlerin yanlış değerlendirilerek "lahn/hatalı okuma" gibi kabul edilmesi tashihe tabi tutulmuştur.

Ali el-Kârî ve Beydâvî arasındaki kıraat tartışması, Kur'an-ı Kerim'in okunuşu konusunda farklı metodolojilerin ve yorumların varlığını ortaya koyarak, kıraat ilminin hem dilbilimsel hem de dini bir disiplin olduğunu ve bu iki perspektif arasındaki denge noktasının alimler arasında farklılık gösterebileceğini ifade etmektedir. Beydâvî'nin dil bilimsel kurallara verdiği önem ile Ali el-Kârî'nin

⁸² Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4/124.

⁸³ Hûd 11/67.

⁸⁴ Dâni, *et-Teysîr*, 385.

⁸⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/289-290.

mütevâtir rivayetlere verdiği öncelik arasındaki bu zıtlık, kıraat ilminde nesnel ve öznel unsurların nasıl bir arada var olduğunu gösteren çarpıcı bir örnektir.

Çalışmadan elde edilen bir başka sonuç, Ali el-Kârî'nin kıraat tahricindeki metodolojisi, Beydâvî tefsirindeki kıraat hatalarının türleri ve bu hatalara getirdiği çözümlerin daha iyi anlaşılması şeklindedir.

Şunu da belirtmek gerekir ki söz konusu tenkit ve tashihler örneklerden de anlaşılacağı üzere sınırlı sayıdadır. Yani Beydâvî tefsirinin genel kapsamına bakıldığında bu hatalar eserin önem ve değerinden bir şey eksiltmemektedir. Beydâvî tefsiri muhtasar ve anlaşılması biraz zor olması sebebiyle üzerine çok sayıda şerh ve haşiye yazılmıştır. Bu şerh ve haşiyeler yazılırken haliyle birtakım açıklamalara veya tashihlere gidilmiştir. Yalnız bu tashihler eserin değerinden bir şey azaltmamakla birlikte daha iyi anlaşılmasına ve eserin güncel kalmasına hizmet etmiştir.

Ali el-Kârî, Beydâvî'ye yönelik tenkit ve tashihlerinde çoğu zaman isabet etse de bazı noktalarda yanılmış ve hatalı açıklamalar yapmıştır. Bu hatalar bazen kıraat imamlarının isimlerinin karıştırılması, bazen de Beydâvî üzerine yapmış olduğu tashihte kendisinin hataya düşmesi şeklinde olmuştur.

Son olarak şunu da görüyoruz ki tefsir kitaplarındaki kıraat bilgilerinin aktarımında az da olsa hatalar yapılma ihtimali bulunmaktadır. Beydâvî tefsiri örnek alınarak söz konusu anlayış ve yöntemle, diğer müfessirlerin eserlerindeki kıraat kullanımları incelenebilir. Böylece bu tefsirlerdeki kıraat anlatımlarında ne tarz hataların var olduğu tespit edilerek bunlarla ilgili yapılacak tenkit ve tashihler üzerinde düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Herevî. *Hâşiyetü tahrîci'l-kirâât fi tefsîri'l-Beydâvî*. Nuruosmaniye kütüphanesi, Nuruosmaniye, 61/1b-146a.
- Bağış, Mehmet. *Beydâvî Tefsîri'nin Ulûmu'l-Kur'ân ve Tefsir Usûlü Açısından Tahlîli*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Beydâvî, Nâsîrüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâü't-Türâsi'l-Arabiyyi, t.y.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. *et-Teysîr fi'l-kirââti's-seb'*. Suudi Arabistan (Mekke): Dâru'l-Endelüs Li'n-Neşr ve't-Tevzî'. 1436/2015.
- Dimyâtî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî el-Bennâ, *İthâfî fuzalâi'l-B-beşer fi'l-kirââti'l-erba'ate aşer*. 2 Cilt. Tanta: Dâru's-Sahâbeti li't-Turâsi bi-Tanta. 2009.
- Ebû Ma'ser, el-Kattân et-Taberî. thk. Muhammed b. Hüseyin b. Akîl Mûsâ eş-Şerîf. *et-Telhîs fi'l-kirââti's-semân*, nşr. el-Câmiatü'l-Hayriyye. t.y.
- Hüzeli, Ebû'l-Kâsım Yusuf b. Ali b. Cübâra b. Muhammed. *el-Kâmil fi'l-kirââti'l-aşri ve'l-erbeîne'z-zâideti aleyhâ*. thk. Ebû İbrâhim Amr b. Abdullah. 2 Cilt. Riyad: Dâr Semâ li'i-Kitâb. 1435/2014.
- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osmân. thk. Ali en-Necdî Nâsîf, Abdü'l-Halîm en-Neccâr, Abdü'l-Fettâh İsmâil Şiblî. *el-Muhteseb fi tebyîni vuhûhi şevââzzi'l-kirâât ve'l-îzâhi anhâ*. 2 Cilt. Mısır: Vüzâratü'l-Evkâf 1386-1389/1966-1969.
- İbn Ğalbûn, Ebü'l-Hasen Tâhir b. Abdilmün'im b. Ubeydillâh el-Halebî el-Mısrî. *Kitâbu't-tezkira fi'l-kirââti's-semân*. thk. Eymen Rüşdi Suveyd. Mekke: Câmiatü Ümmülkurâ. 1. Basım. 1412/1991.
- İbn Hâleveyh, Ebû Abdillâh el-Hüseyin b. Ahmed. *el-Hüccetü fi'l-kirââti's-seb'*. Beyrut: Dâru's-şürûk, 3. Basım. 1399/1979.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs et-Temîmî el-Bağdâdî. *Kitâbü's-seb' fi'l-kirâât*. thk. Dr. Şevki Dayfî. Kahire: Dâru'l-Meârif. h. 1119.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf. *Ğâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ*. 3 Cilt. Mektebetü İbn Teymiyye. h. 1351.
- İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirââti'l-aşr*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1423/2002.
- İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-neşr fi'l-kirââti'l-aşr*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye. 1423/2002.
- Kâdî, Abdü'l-Fettâh. *el-Büdûru'z-zâhire fi'l-kirââti'l-aşerati'l-mütevâtireati*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi. 1401/1981.
- Kâtip Çelebî, Mustafa b. 'Abdillâh Hacı Halîfe. *Keşfü'z-zünûn 'an esâmi'l-kütübî ve'l-fünûn*. 2 Cilt. Bağdat: Mektebetü'l-Müsenâ, 1067/1941.
- Kirmânî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Nasr. *Şevâzzü'l-kirâât*. thk. Şemrân el-'Aclî. Beyrut: Müessesetü'l-Belâğ, t.y.
- Kutlay, Halil İbrahim. *el-İmâm Ali el-Kârî ve eseruhû fi ilmi'l-hadîs*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1408/1987.

- Mekkî, b. Ebî Tâlib Hammûş el-Kaysî. *et-Tebşıra fî'l-kırâati's-seb'*. Bombay: Dâru's-Selefiyye, 2. Basım. 1402/1972.
- Mirdâd, Abdullah Ebü'l-Hayr. *el-Muhtasar min kitâbi neşri'n-nûri ve'z-züher fî terâcimi efâdili Mekke*. Cidde: 'Âlemü'l-Ma'rife, 2. Basım, 1406/1986.
- Şemmâ', Muhammed b. 'Abdirrahmân. "el-Mollâ Alî el-Kârî: Fehresü müellefâtihî ve mâ kütibe 'anhü". *Mecelletü Âfâk es-Sekâfe ve't-Türâs* 1 (Haziran 1993), 1-37.
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî. *Hâşiyetü't-Teftâzânî alâ tefsîri'l-keşşâf*. Süleymaniye kütüphanesi, S. Serezli Ümit Erk, 2/264a.
- Vasitî, Ebü'l-Îz Muhammed b. el-Hüseyn Bendâr el-Kalânîsî. *el-Kifâyetü'l-kübrâ fî'l-kırâati'l-aşr*. Tanta: Daru's-Sahâbeti li't-Turâs. 2003.